

Ensom, lidende og genial – et blikk på hvordan den unge Hamsun fremstilles i flere biografier

Foredrag på Melbu-dagene, juli 2007

Av cand. philol. Knut Michelsen, Oslo

Det ble min skjebne å avslutte denne Hamsun-seansen på Sommer-Melbu – og jeg vil da starte med å sitere min forgjenger her, Jørgen Haugan, fra hans bok ”Solgudens fall fra 2004: ”Norge smelter i sin fødsel sammen med den litterære institusjon og fremstår som en nasjonal kirke med et fast hierarki, der kunstnerne blir guder, akademikerne yppersteprester og lærerne sogneprester.” (Haugan 2004:18). Dere har da her en sogneprest foran dere. Bare så det er avklart.

For rundt 25 år siden var jeg på mine første Hamsun-dager på Hamarøy i Nordland. Jeg var da halvstudert lærer i Salten og hørte et av de første foredragene om Hamsun og Nord-Norge av Nils Magne Knutsen fra universitetet i Tromsø. Det var såpass inspirerende (og såpass langt fra det man normalt kan høre i seminarrommene på Blindern i Oslo) - at jeg begynte å fable om *selv* å kunne holde et foredrag om Knut Hamsun på Hamsun-dagene en gang – i fremtiden.

Det var bare det at jeg ikke visste noe særlig om Hamsun, bortsett fra det man kunne lese ut av romanene hans. I dag - og i fjor da jeg holdt dette foredraget på Hamarøy på Hamsun-dagene, var og er jeg forhåpentligvis noe mer skodd for oppgaven, men det er jo sagt om alle Hamsun-seminar at det kryr med falske Hamsun-eksperter og August-kopier der, og hvis dette stemmer, så har dere enda én til her foran dere.

De av dere som er litt bevandret uti retorikken eller talekunsten som det heter, en 2000 år gammel vitenskap fra gresk og romersk tid, hørte nå at jeg brukte det velkjente beskjedenhetsposet i beskrivelsen av meg selv. Topos står da for en velkjent fremstillingsmåte, eller et slags retorisk klister. Altså: man går lavt og ydmykt ut i presentasjonen av seg selv og oppnår to ting: dempe forventningene til hva som kommer, for siden å kunne berede grunnen for nye og grensesprengende vitenskapelige funn innen litteraturvitenskapen. Et rent språklig triks altså.

Og Knut Hamsun var en mester i dette. Han brukte det hele livet. Å påvirke mottakernes oppfatning av ham selv som person, var en betydelig bigesjeft ved siden av romanproduksjonen. Antall brev fra Hamsuns hånd er usikkert, men det kan dreie seg om over tre tusen (og alt er antakelig ikke funnet ennå). Hvor mange han mottok, vet vi ikke, for han brukte mange av dem som kladdepapir eller til å lage papirfigurer til ungene på Nørholm. Hamsun var også en svært ivrig artikkelskribent og foredragsholder i unge år, og han ble etter hvert en meget dreven og godt betalt foredragsholder. I 1891 sto folk i kø blant annet foran Brødrene Hals konsertlokale i Stortingsgata i Kristiania for å høre ham, og det kostet en krone å komme inn, ca. 100 kroner i dagens pengeverdi. Men formålet - ved siden av å skrive og snakke om det han kalte den moderne psykologiske litteraturen – var også å banke inn et bilde av seg selv hos det lesende publikum:

Jeg er et ungt Geni med et Navn saa ukjendt, at ingen Annonseredaktør endnu har kunnet stove det riktig, det er i det hele et Navn som ingen husker at have læst og et af de værste Navn i Verden at gjøre berømt. *Hamsun!* Jeg bruger stadig 5 Minutter paa at skrive disse noksagte Bogstaver for dog at vise Folk, at det verken kan være Hansen eller Hansum eller Hammersund, men simpelthen *Hamsun*. Jeg kunde fortvile over denne Nødvendighed at maate grave et saadan nyt Navn ind i Folks erindring...” (*Paa Tourne*, ”Dagbladet”, 1886).

Hamsun var altså i unge år monomant opptatt av å bygge opp en forestilling, et bilde eller det vi kan kalle en myte om seg selv som forfatter og dikter. I min avhandling om Knut Hamsun kaller jeg det Hamsuns selvframstilling. Denne gesjeften opphørte mer eller mindre hos den middelaldrende og gamle Hamsun. Han var lei av fokuset på seg selv og sin egen person og ga stort sett bare uttrykk for forakt, ironi og overbærenhet overfor alle typer litteraturhistorisk eller biografisk skriving om seg selv og forfatterskapet sitt. Man visste aldri når han snakket sant eller halvsant eller bevisst eller ubevisst løy om seg selv, livet sitt og det han hadde skrevet. Han sa bl.a. at han hadde brent alle private brev på slutten av livet, men de ble funnet på loftet på Nørholm av biografen Ingar Sletten Kolloen under skrivingen av tobindsbiografien som kom ut i 2003 og 2004 – *Hamsun Svermeren* og *Hamsun Erobreren*.

I et brev til forleggeren Harald Grieg, antakelig fra 1934, skriver den gamle Hamsun:

Jeg har nettopp fra to forskjellige kanter faat uhyre vitnefaste Meddelser om at jeg er født baade på Lom og Vaagaa [...] Bare det nu blir god Raad paa Penger igjen, saa faar

jeg vel en Statue – kanskje en Rytterstatue – baade paa Lom og Vaagaa (Lars Frode Larsens *Den unge Hamsun*, s. 30).

I et brev til Georg Brandes i København i 1888 opplyser den 29-årige Hamsun at han er ”født paa Havet” for deretter å bli ”opdraget i en norsk Fjeldbygd” (s.s). Samme år som brevet til Grieg, drar 75-årigjubilanten på biltur oppover Gudbrandsdalen og Ottadalen og bygdefolket rundt Garmo-gården venter i spenning på den norske dikterhøvdingen som etter sigende ble født på Garmo-trædet august 1859. Bilen stopper ikke, Hamsun med følge kjører rett forbi, til bygdefolkets store skuffelse.¹

Var Hamsun stor på det? Orket han ikke vanlige mennesker? Ja, antakelig – det også. Men parvenyen eller oppkomlingen fra svært fattige kår som gjennom hele livet er nesten sykkelig opptatt av hvordan andre mennesker oppfatter ham og hans bøker - og som i tillegg har bygget opp gårdene Skogheim og Nørholm for de enorme bokinntektene (gårder à la Bjørnsons Aulestad i Gausdal eller Tolstojs Jasnaja Polnaja i Russland²); denne oppkomlingen forsøker hele tiden mer eller mindre bevisst å slette sine spor, forvirre ”Litteratursnuskerne” som han bare forakter og serverer et oppkomme av historier om seg selv som delvis er sanne, delvis halvsanne og delvis er ren løgn.

Hamsun leker med leserne, han leker med sine samtidige biografer, med forlagsfolk og de forhatte journalistene og avisskriverne. Han ønsker ingen autorisert, sann historie om seg selv. Han er i sannhet en postmodernist, en fortelling kan være like god eller sann som en annen, det er *måten* den er fortalt på som er viktigst, altså den absolutte dikteriske subjektivisme.

Det er de samme narrative trekkene vi kan spore i August-bøkene. Romanene har mange stemmer, som delvis slår hverandre i hjel eller ironiserer over hverandre. Vi vet ikke alltid hvem som sier hva i dialogene, er det August, Edevart, er det Hamsun selv, eller en eller annen anonym fortellerstemme som representerer bygda? Fenomenet ”dekket tale”, altså en blanding av indirekte og direkte tale, florerer i de sene romanene og ble etter hvert et stiltrekk hos den sene Hamsun.³

¹ Opplysningen er fra en lokal omviser på Hamsun-stugu på Garmo-trædet i Lom, sommeren 2006.

² Det er litteraturviteren og Hamsun-forskeren Martin Nag som trekker denne sammenligningen i sin forelesning om Hamsun og åtte russiske diktere på UiO 4. jan. 2005.

³ ”Ja. Og hvad mente August om det, og hvem vilde han foreslå?” (*August*, s. 95, Gyldendal Lanterne 12. opplag 1980).

Hamsuns flukt – eller rettere forsøk på flukt - fra sin egen fortid var så sterk at han antakelig ikke orket å delta i sine egne foreldres begravelse. Han var verken i morens i 1919 eller farens i 1907. Det var som om han satt fast i det man i dag kaller ubearbeidede traumer eller traumatiske opplevelser fra barndommen og ungdommen. Mellom 1879 og 1895 skifter Hamsun eller Knud Pedersen adresse rundt 50 ganger, altså gjennomsnittlig tre ganger i året. Han føler seg rastløs og tom, vekselvis deprimert og overstadig beruset og eksaltert. Han kommer i stadig konflikt med folk rundt seg, reiser videre, skriver uopphørlig, løper fra forhold, kjærlighetsforhold og venneforhold, låner penger av alle som har noe å avse, lyver på alder, setter i gang noe som likner en svindel mot handelsmannen Zahl på Kjerringøy våren 1879 (livspolisen som sikkerhet for lånet er tvilsom og den unge Pedersen er ikke myndig og står ikke senere ansvarlig for det store pengebeløpet, det blir heller ikke tilbakebetalt). Han forandrer navnet sitt flere ganger, agerer etter et bronkittanfall antakelig dødssyk hos Kristofer og Drude Janson i Minneapolis sommeren 1884 for å presse penger ut av venner og kjente slik at han kan reise hjem og ”dø i Norge” (første Amerika-opphold avsluttes i juli samme år). Men allerede i New York følte han seg bedre – det må ha vært togluften, skriver han i et brev. Siden klaget han alltid på den ufriske togluften (kullfyrt damp). Hamsuns brev gjennom et langt liv er fulle av hypokondriske utfall, han lider av alt mulig, særlig når han skriver, og som hypokondere flest levde han svært lenge med sin jernhelse pga. sin aldri hvilende omsorg for seg selv.

Men om Hamsun tigger penger, øser han dem også ut, penger han ofte ikke har. Han tigger dem ofte fra bestevennen Erik Frydenlund eller hans onkel i Aurdal i Valdres. Og en gang skal de dekke penger Hamsun allerede har telegrafert nordover til en familie og en mann i ren og naken nød, gift med en kvinne Knud Pedersen en gang var svært glad i. Brevet til Erik Frydenlund er fra 1890, men litteraturforskerne har hatt store problemer med å identifisere kvinnen – om hun har eksistert⁴:

Og derfor skal han [mannen nordpå] have disse 100 [kroner], om jeg saa skal ”ta dem ud af Ræva på den Vonde” for jeg har lovet det telegrafisk. Kære, velsignede dig, [Erik Frydenlund] hvis du kan, saa gjør mig denne Tjeneste. Du skal ikke vente til vaaren efter Tilbagebetalingen dennegang. Svar mig nu straks; jeg er fælt spendt. Din Hams- (Tore Hamsuns *Knud Hamsun*, s. 111).

⁴ Hamsuns ungdomsforelskelse Laura Walsø, datter av handelsmann Nicolai Walsø på Tranøy, døde ugift i 1883.

Hvor henter jeg så mine biografiske opplysninger fra? Om den unge Knud Pedersen, alias Knud Pedersen Hamsund alias Knut Hamsun antakelig født på plassen Skultbakken i Våga 4. august 1859⁵, døpt i den gamle stavkirken på Garmo 28. august samme år⁶. Jeg har tatt for meg alle større biografiske verk om Hamsun fra avismannen og kritikeren Einar Skavlans i 1934 (1. utg. 1929), sønnen Tore Hamsuns fra 1976 (bearbeidet utgave fra 1952 og 1959), den engelske biografen og forfatteren Robert Fergusons fra 1988 (eng. utg. 1987) og Hamsun-forskeren Lars Frode Larsens *Den unge Hamsun* 1998 og *Radikaleren – Hamsun ved gjennombruddet* fra 2001 og til slutt avismannen og biografen Ingar Sletten Kolloens *Hamsun – Svermeren* fra 2003. Det er Hamsuns liv frem til 30-årsalderen som er mitt anliggende – og hvordan han er fremstilt av de ulike biografene. Helt til slutt har jeg inkludert Jørgen Haugans svært velskrevne, polemiske og omstridte litterære biografi fra 2004 ”Solgudens fall”.

Skal vi snakke om et paradigme-skifte innen den biografiske Hamsun-forskningen, må det være ved Lars Frode Larsen store vitenskapelige tre-bindsværk avsluttet i 2002. Det går imidlertid ikke lenger frem enn til våren 1893. Mye av det biografiske materialet kan også leses opp mot den enorme brevsamlingen utgitt av Harald S. Næss: *Knut Hamsuns brev* (6 bind - 1879-1951) samt et supplementsbind utgitt mellom 1994-2001.

Nesten all biografi-skriving om Knut Hamsun frem til Lars Frode Larsen er beheftet med en rekke biografiske feil eller tvilsomheter, og preget av en rekke myter om Knut Hamsun. Og kildene er svært ofte dessverre - Knut Hamsun selv. Biografiene før Lars Frode Larsen plasserer seg trygt og godt i det biografi-forskeren Marianne Egeland⁷ kaller en romantisk kunstnermyte skapt en gang på 1700-tallet, men med røtter langt tilbake i antikken. Diktere og andre kunstnere blir i hovedsak skildret som lidende og forfulgte outsiders og melankolikere med geniale tilbøyeligheter, Egeland bruker ord som ”klebrig geni-estetikk”. I tillegg har mange norske kunstnerbiografier utenomlitterære hensikter, nemlig å bygge opp under den norske nasjonsbyggingen, særlig på 1800-tallet.

⁵ Gårde Viste der foreldrene giftet seg, er også nevnt som mulig fødested. Viste ligger rett på andre siden av Vågåvannet i Våga (høyt opp i lia som Skultbakken). Foreldrene hadde imidlertid ”prøveflyttet” fra Garmotrædet i Lom før 4. august 1859, ifølge Lars Frode Larsen – og det er lite trolig at gårdsfolket er borte fra gården midt i onnetida. Det var heller ikke uvanlig at gardskvinnene arbeidet helt frem til fødselen og fødte hjemme. Skultbakkens avsidesliggenhet taler for at moren kan ha født på en annen gård der det var mulig å få hjelp. Men begge foreldre opplyser ved flere anledninger at sønnen Knud er født i Våga.

⁶ Kirken ble revet i 1880-tallet pga. sterkt forfall og står nå på Maihaugen på Lillehammer. Altertavle og en rekke bilder fra 1700-tallet samt prestekjolen oppbevares imidlertid den dag i dag på Sørigard Garmo. Kirken er antakelig en av de eldste i landet, fra tidlig 1100-tall, og den lå helt nede ved Vågåvannet.

⁷ *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre*, Universitetsforlaget 2000 (et år senere kom doktoravhandlingen *Biografiens retorikk*).

Biografi-skriving er ifølge Egeland også i overveiende grad mimetisk (at noe skal likne noe annet). Ikke fordi livsskildringene på noen måte likner ”virkeligheten” (hva det måtte være), men at biografiene likner annen og tidligere litteratur og litterære overleveringer, altså overleverte fremstillingsmåter. Ja at den forholder seg tett til retoriske og svært gamle litterære konvensjoner som greske heltepos og gravtaler, lovtaler og skrifter om greske og romerske diktere og filosofer, men også til skildringer av hellige menn og kristne martyrer og ikke minst den antikke biografiskrivningen og historieskrivningen av Plutark og Svetonius⁸. Sokrates og Jesus og den gammeltestamentlige Job er lidende og kjempende outsiders med retten og sannheten på sin side, likevel ble de ofret og utstøtt.

Det er dette toposet – eller denne urgamle fremstillingsmåten som blir aktivisert for n-te gang under landssvikeroppgjøret etter krigen. Først av familie og venner rundt den gamle dikteren, så av Knut Hamsun selv i hans rasende oppgjør med dr. Langfeldt på Vindern psykiatriske – ja et oppgjør med hele det norske samfunnet, de litterære institusjonene og alle som hadde tvilt på at Hitler og Goebbels ikke var Norges redningsmenn, men dets bødler.

Bibelen var daglig og tvungen hverdagslesning for den unge Knud Pedersen i onkelen Hans Olsens hjem på Presteid⁹. Som trikkekonduktør i Chicago var Hamsuns yndlingslitteratur blant annet gresk filosofi (han fikk mange klager som trikkekonduktør – han greide ikke å huske holdeplassene). Knud Pedersen var nesten uten skolegang, livet var hans skole, som det heter. Han var i sannhet en halvstudert røver. Men etter datidens forhold var han faktisk meget belest, selv om mange av bøkene ble slukt helt eller delvis, med dikterspiren stående foran bokhyllene til fremmede mennesker som hadde råd til dem. Selv reiste han i unge år ofte med sin store bokkasse som han var svært redd for at noen skulle pantsette for å inndrive utestående gjeld (frykten var størst overfor Erik Frydenlunds onkel, viser flere brev).

Biografiene om Hamsun frem til Lars Frode Larsen bygger på hverandre, og de bruker mye av de samme kildene – også feilkildene. Flere av dem mangler helt eller delvis utfyllende kildeliste og litterære henvisninger, men siterer likevel forgjengeren ordrett av og til (Tore

⁸ Snorres *Heimskringla* om de norske middelalderkongene er bygget over lesten til biografen Svetonius som skildret de romerske keiserne tusen år før, antyder ny retorisk forskning. Snorre er altså mer en kompilator eller stoffsamler enn en original forfatter av dette store ”norske” middelalderverket.

⁹ Det er bare grunnmuren av disse husene som står igjen ved camping-plassen ved Glimma på Presteid. Den gamle kirken er også revet.

Hamsun ble også i sin tid beskyldt for å plagiere Skavlan, av ”Dagbladet”). I akademiske kretser er dikterbiografier ikke særlig høyt skattet, og med rette antakelig. Lars Frode Larsens verk er et unntak her, mens Kolloen tidvis er tilbake i den gamle romantiske forfattermyten, selv om Larsen har sittet på ryggen hans og sjekket de biografiske dataene.¹⁰

Hva slags myter – og hva slags kilder bygger biografiene på? Noen få innsmett her – jeg kan ikke ta alt:

Myte 1) Hamsun var hele livet en reaksjonær og forstokket romantiker som ikke skjønnte mye av samfunnet rundt seg, blant annet det gryende norske demokratiet og kvinnebevegelsen.

- Hamsun i unge år hørte i realiteten til på ytterste venstre fløy og var en skarp iakttaker av samfunn og politiske forhold i sin samtid. Og venstresiden i norsk politikk brukte 30-åringen Hamsun også som skygge-skribent for sine politiske prosjekt (med bl.a. ledere i ”Dagbladet” og de mange artiklene om Lars Oftedal i 1889).

Myte 2) Myten om morens brødre: Den ”slemme onkelen” Hans Olsen på Presteid som satte Pedersen-familien under økonomisk press for å få den unge gutten Knud som gratis arbeidshjelp og den ”livlige og eventyrfortellende” Vetle-Træin, mannen som kunne gå baklengs på skøyter over Vestfjorden.

- Han het egentlig Ole Olsen, eldstemann og arving av slektsgården Garmo-trædet i Ottadalen som han satte over styr, en notorisk skjørtejeger som løp fra sine mange farskap, drikkfeldig og arbeidssky. Forholdet til Hans Olsen er beskrevet i alle biografiene utenom Larsen som et rent helvete, med vold og tukt og trusler. Og sønnen Tore Hamsun er mest minutiøs i sine skildringer her (men hos Kolloen flyter også blodet). Fra sønnen Tore Hamsun:

Nettene var ofte slemme. Han gråt seg i søvn mangen gang. Hjemlengselen rev i ham, og det var ikke alltid det hjalp å tenke på far og mor som hadde bedt ham bite tennene sammen. Nei, det beste var ikke å tenke på dem der hjemme i det hele tatt. Han hadde det bedre når han, såret og fortvilet, kunne ligge og drømme om hevn over onkelen. Slik ble det etter hvert. Hvorfor var alle så harde og uvennlige mot ham her, og så snille mot ham hjemme? Han lå mangen natt og tenkte på det (Tore Hamsuns *Knud Hamsun*, s. 22).

¹⁰ Larsen var med i Gyldendals forlagsteam rundt Kolloen.

Han tenker på onkelens harde, benete hender, disse skjelvende fingrer som grep, som ristet ham, som klemte slik at tårene spratt av øynene på ham. Onkelens skjelving for som støt gjennom hans egen kropp når hendene grep til. Men de skadet ham jo ikke nok, han ble ikke sengeliggende av det. Og han husker fra dagens skrivearbeid hvordan onkelens lange linjal suste nedover fingrene hans hver gang han gjorde en aldri så liten feil (s.s.).

Etter å hugget seg selv i benet med en øks for å slippe unna onkelens mishandling, var Knut Pedersen en kort tid hjemme, men måtte snart tilbake til onkelen for å tjenestegjøre hos ham.

Tore Hamsun fortsetter:

Med sin mektige, gjennomtrengende røst, som hittil hadde tonet så praktfullt under salmesangen i kirken hver søndag, kan han fremdeles skrike sine befalinger ut over hele huset. Alt i hans nærhet lystre ordre. De to gårdsguttene, postassistenten, husholdersken, Knut og samejenta Inga, alle så dirigeres de til sine forskjellige gjøremål av denne røsten fra sengen (Tore Hamsuns *Knut Hamsun*, s. 26).

Men onkelen kan slå fra sengen også:

Plutselig hviner linjalen gjennom luften, en gang, to ganger. Hans har ennu krefter i venstre arm. Linjalen knekker som en fyrstikk mot hodet til gutten. Fortumlet blir han stående. Hans griper tak i armen hans og river ham til seg.

- Jeg skal lære deg å komme når jeg roper!

Neglene skjærer inn i armen hans (Tore Hamsuns *Knut Hamsun*, s. 27).

Onkel Hans Olsen og den unge Knut Pedersen kom aldri overens, ifølge Tore Hamsun, redselen satt for dypt i gutten. Kildene til denne råe barndomsskildringen der den unge gutten også ble sulteføret, skal være fra faren selv (muntlig antakelig). Men den kan også leses i en mer kunstnerisk utforming i den selvbiografiske fortellingen *Et Spørgelse (Oplevede Smaating)* fra samlingen *Kratskog* (1903) og den selvbiografiske artikkelen om Lars Oftedal publisert i *Dagbladet* 3. oktober 1889 som en av flere om Oftedal (jf. *Lars Oftedal* i *Artikler 1889-1928* redigert av Francis Bull, Oslo 1939.)¹¹

Men forholdet mellom Hamsun og denne onkelen på Presteid var altså ikke verre enn at den unge Knut Pedersen tross alt fikk en fin attest eller et velskrevet anbefalelsesbrev når han skulle ut å søke jobb senere i livet. Attesten er undertegnet 30. juli 1875 og lå som vedlegg til et brev til Bjørnson Hamsun sendte fra Kristiania i januar 1880:

¹¹ Dette var den første av i alt tolv artikler trykket på avisens forside denne høsten.

Foreviseren heraf Knut Pederson har for mig i noget over 2 Aar forestået og fungeret som Poståbner i Hammerø i Salten, og at han i den Tid var villig paapasselig og oprigtig er det mig herved en sand Fornøielse at kunne meddele, ligesom at han ogsaa var meget kvik og rask i sine Forretninger, samt at han efter min og mange Forstandiges Formening har meget gode Evner. Jeg tør således herved anbefale ham paa det bedste. 30. juli 1975. H. Olsen” (Lars Frode Larsens *Den unge Hamsun*, s. 53).

Det er derfor mer sannsynlig at Knut Pedersen hadde et mer ambivalent forhold til onkelen, antakelig preget av både hat og beundring. Hans Olsen var tross alt den eneste i familien som hadde greid å ”slå seg frem” eller lykkes med noe i livet - som poståpner, handelsmann med stoffer og opphavsmann til et bibliotek. Og foreldrene og moren lar tross alt den unge Knud Pedersen være der i rundt to år, i 1872 og 1873, samt noen kortere perioder før den tid (ikke samlet fire-fem år som alle tidligere biografier skriver).

Lars Frode Larsen antyder også et fortrenget morshat hos Hamsun som senere i livet rettes mot onkelen Hans Olsen, mens Ole Vetle-Træin blir utsatt for det Larsen kaller ”en sosial dekkoperasjon” av hele familien. Vetle-Træins store svik overfor familien, nevnes aldri, heller ikke av sønnen Tore.

Hadde det tross alt ikke vært for at den driftige, men syke Hans Olsen gang på gang hadde trått til for familien Pedersen, kunne hele familien ha blitt splittet opp, havnet på legd, på fattighuset i en by, eller rett og slett blitt tvunget til å utvandre til Amerika som mange bygdefolk gjorde den gang. Og var det et sted den unge Knud Pedersen sultet, så var det nok på gården Hamsund (søndre), der det nesten ikke var livberging og flere uår i 1860- og 1870-åra.

Noe lett mann var nok den barnløse Hans Olsen ikke, men anekdotene rundt begge onklene har gjennom årenes løp antakelig fått en hel feil vekting, i tillegg til at de selvfølgelig må tas med atskillig klyper salt som alle andre anekdoter.¹² Men Knut Hamsun lærte seg en lekse han husket resten av livet: Hans Olsen på Presteid styrer etter hvert *hele* husholdet med alle de religiøse oppbyggelsesmøtene sine, men *også* med sykdommen og lidelsene sine. Hans vilje er lov, og jo sykere han blir, jo vanskeligere blir han. Hamsun lærer seg at sykdom og lidelse

¹² Kolloen viser til kilder som viser at Hans Olsen hadde problemer med å få seg hus på Hamarøy fordi han var så ”vanskelig” å ha med å gjøre. I Segelfoss-bøkene (1913-15) utvikler det seg en ”rå” maktkamp mellom den halvt lamme Per på Bua og sønnen Theodor: ”Oppe på stueloftet lå Per på Bua selv og døde aldrig. Det var et under så langvarig han blev enda han minket svært på den lamme siden og fik en vissnen kvinnehånd og kvindefot istedetfor de gode lemmer han hadde hat.” (*Segelfoss By* [1915], s. 204, Samlede verker, bind 6, 7. utg. 1976).

også har sekundære gevinster. Lidelsen kan brukes til noe, til makt og selvhevdelse. Hamsun brukte mange en gang senere livet sin egen lidelse, påstått eller reell, til å hente penger ut av folks lommer i en grad som nesten er frapperende.

I Amerika, særlig hos Jansons, fikk han også god innføring i hvordan man bruker lidelsestoposet eller offerrollen til å høste pekuniære fordeler. Ja hele kristendommens historie er full av vitnesbyrd om effekten av dette retoriske ”trikset” eller denne fremgangsmåten. Man undres ofte i hvilken frapperende grad de kristne og mange filantropiske organisasjoner har lykket med dette og fortsatt lykkes i dagens opplyste og sekulære samfunn. I enkelte land, uten å nevne noen vi kjenner til, er det til og med blitt en hel liten industri mange mennesker lever av.

Myte 3) Den mest traderte og berømte Hamsun-myte i all biografisk forskning om Knut Hamsun er imidlertid den harde *Sult*-tiden i København høsten 1888 og møtet mellom Edvard Brandes og den unge Hamsun, etter at han returnerte fra Amerika for andre gang. Det er førsteutkastet til romanen *Sult* og overleveringen av det som beskrives. Og det er den svenske forfatter Axel Lundegård som er kilden. Og Einar Skavlan siterer – i norsk versjon:

«Kan De tenke Dem, begynte han da jeg var på redaksjonen i dag kom en nordmann og vilde snakke med mig. Og naturligvis hadde han et manuskript i lommen! Men det interesserte mig fra først av mindre enn mannen selv; sjelden har jeg sett nogen, som har virket mer forkommen. Ikke bare at hans klær var fillet. Men ansiktet! Jeg er ikke ømskinnet, som De vet, men den manns ansikt grep mig.

(Jeg tok hans papirpakke. Det var en fortelling, Altfor lang for et nummer av Politiken - det så jeg straks - den vilde ha fylt halve bladet. Og til løpende føljetong under streken var den for kort. Det sa jeg til forfatteren og vilde gi ham manuskriptet igjen. Men i samme øieblikk så jeg uttrykket i hans øine bak lorgnetten.... og kunde ikke bringe noget avslag over mine leber. Jeg lovet å lese pakken, fikk forfatterens navn og adresse. Og så gikk han.

Jeg skjøv alt til side og satte mig til arbeidet igjen. Men jeg kunde ikke bli ham kvitt. Uttrykket i hans dirrende bleke ansikt forfulgte mig. Der var noget ved ham - noget som jeg ikke kunde forklare. Nu forstår jeg det bedre.

Jeg tok hans fortelling med da jeg kjørte hjem. Og efter bordet begynte jeg å lese. Den grep mig straks. Og jo lenger jeg leste, des mer blev jeg grepet. Det var ikke bare talentfullt, som så meget annet. Det var mer. Der var noget som rystet mig. Der var noget av Dostojevski.» (Einar Skavlans *Knut Hamsun*, s.108 f.)

Scenen som skildres er dramatisk, og den fins i mange varianter i mange litteraturhistoriske verk og biografisk fremstillinger (selv om den er langt mer neddempet hos Ferguson og

Kolloen). Den gir et vingeslag av litteraturhistorisk vendepunkt i tideskiftet mellom ”overflatisk” realisme og mer ”dybdeborende” nyromantikk, og viser et slags urbilde av det lidende og ensomme kunstnergeni. I tillegg er det godt skrevet.

- Haken er bare at dette møtet med stor sannsynlighet aldri har funnet sted. Det er en god anekdote om Hamsuns København-høst i 1888. Den er i hvert fall helt umulig å etterprøve empirisk. Lars Frode Larsen slå fast at svensken Lundegård rett og slett må huske feil (Lars Frode Larsens *Radikaleren*, s. 34). Det gjelder både selve hendelsesforløpet og den teksten Brandes skulle ha lest av *Sult*-manuskriptet. Vi skal også huske på at dette er erindringer fra den svenske forfatteren og kritikeren skrevet ned over 30 år etter at hendelsen skulle ha funnet sted.

I virkeligheten rir den unge dikteren Hamsun mange hester på denne tiden og henter penger ut av mange folks lommer, både ved salg av bokrettigheter, men også i rene tiggerbrev til velstående menn, som den unge dikteren var en mester i. Brevet skrevet på kvisten i St. Hansgade 18 på Nørrebro til den norske forleggeren Johan Sørensen 2. desember 1888 er i så måte i særklasse (sitatet er fra omtrent midt i brevet):

Jeg sidder her paa en Kvist, hvor det blæser gjennom Væggene; her er ingen Ovn, næsten intet Lys, blot en eneste liden rude opp i Taaget. Jeg kan heller ikke godt gaa ud nu, siden det blev koldt, det er for smaat med Klæder [...] Med Madvarer har det ogsaa været saa rent galt; (mange Gange i Sommer har det været ganske ude med mig – Edvard Brandes har reddet mig et Par Gange; saa har jeg skrevet lidt i ”Politiken” for, hva jeg har faaet af Brandes, saa har Pengene gaaet imens – og det samme har været det samme. Saa blir man jo lidt forkommen tilsidst, ganske mat; saa kan man ikke skrive godt, og saa stikker man bare i at græde, naar man ikke faar det til” (Lars Frode Larsens *Radikaleren*, s. 60).)

Larsen kommenterer brevet slik: ”Dette skrives altså av en mann som kort tid i forveien har mottatt 100 kroner fra forleggeren Gustav Philipsen – et beløp som alene var nok til 500 middagsmåltider eller 20 måneders husleie – og som også hadde mottatt andre honorarer. Nylig hadde han tatt seg råd til en rekreasjonsreise til Sverige” (s.s.). - Men pengene kom. Sørensen sendte Hamsun prompte 200 kroner, ett sted mellom 10 000 og 20 000 kroner alt ettersom man beregner det i dagens pengeverdi.

I Øysteins Rottens bok *Vårt København* fra 2000 i kapittelet *Genever og Nattevaagen* gir forfatteren også et noe annet bilde av den unge norske, ”lidende” og ”ensomme” dikteren som

nettopp hadde kommet fra Amerika. Og Rottem som Hamsun-forsker har selvfølgelig lest første bind av Larsens biografi og hans kritiske gjennomgang av de mange Hamsun-mytenes.¹³:

I dagene opp mot jul går det over stakk og stein. Stuckenberg og fru Ingeborg Pamperin inviterte ham, Behrens, Winkel-Horn, Skram og frue likeledes. Alle hadde vært til stede på foredraget [i Københavns studentersamfunn i Badstræde 11, ikke langt fra Cafe Bernina, kvelden 15. desember 1888], og etterpå ville de gjøre stas på ham, de ville ha ham hjem til seg, de ville varte ham opp. Det gleder ham, men det avleder ham fra det som ellers opptar ham dag og natt [...]

Han takker ja til Skrams og tilbringer julaften hos dem. Da er han allerede i ferd med å skli ut. Han har plaget seg selv nok [...] Dagene fram mot jul ligner en eneste lang rangel. Han takker nei til Stuckenberges invitasjon [...] "...jeg er virkelig halvt ødelagt af Genever og Nattevaagen. Jeg har været ude 9 Nætter næsten i Træk, nu bagefter begynder mine Nerver at ture Jul ganske paa egen Haand" (Rottem 2000:136).

Det verserer mange historier om Hamsuns ville festliv i København, slår Rottem videre fast, "hvor meget de er til å stole på, er vanskelig å si, men at det mange ganger gikk vilt for seg, kan vi trygt regne med. De som har formidlet historiene i skrift, har imidlertid ikke vært så opptatt av å datere dem, og de blander sammen historier fra flere opphold til et eneste sammensurium" (Rottem 2000:138). Larsen støtter i store trekk Rottens fremstilling her. Men Larsen ønsker også en til dels sterk revisjon av det bildet som tidligere biografer har gitt av denne avgjørende tiden i København for Knut Hamsun:

(Skavlans, Tore Hamsuns og Fergusons vakre samstemthet bygger opp under den populære og tradisjonelle oppfatning av det inspirerte diktergeni som til slutt overbeviser verden om sitt unike talent ved envist og monomant å forfølge det kunstneriske mål. Som det ofte gjør, ser det virkelige landskap annerledes ut enn det mytiske. Hamsun var ingen litterær supermann som maktet å stenge av for omverdenens krav og påvirkninger, en som kunne "forsvinne" for verden, for etter en tid på ny å materialisere seg, medbringende et mesterverk unnfanget så å si i det hinsidige.

Det historiske kildematerialet viser at Hamsun den første tiden i København fører en forholdsvis utadvendt tilværelse. [...] Og, ikke minst viktig å være klar over: Den bok han arbeider med er en annen enn *Sult*. Hjelpen fra Edvard Brandes foregår også på en annen måte enn det vanligvis er blitt fremstilt som (Lars Frode Larsen *Radikaleren*, s. 16 f.).)

Og hva med det opprinnelige biografiske kildegrunnlaget her, før Lars Frode Larsen saumfarer det og setter det under den kritiske vitenskapelige lupe? Hvem skaper mytene rundt

¹³ Rottem hadde delvis avtale eller forlagskontrakt for å skrive en ny norsk Hamsun-biografi, men måtte gi det opp.

Knut Hamsuns liv, alle anekdotene og hvem kolporterer dem videre? Lesing av Knut Hamsuns brev er en gullgruve her.

Hamsuns tiggerbrev om penger til meséner, forretningsforbindelser og gode venner er nærmest en egen sjanger¹⁴. Fremstillingen av seg selv som en fattig og lidende dikter blir stort sett akseptert av biografene (utenom Larsen), nøysomhet og ærligheten i pengespørsmål blir understreket. Men en nøye lesing av brevene kan også føre til stikk motsatte konklusjoner, noe Tore Hamsun åpent innrømmet senere i livet, blant annet på Hamsun-dagene i 1984 (og ikke uten selvironi på vegne av faren).

I et brev til Erik Frydenlund i 1891 ber Hamsun som nevnt tidligere om mer penger fra en familie han gjennom mange år har levd på og kronisk stått i gjeld til. Og det etter han selv har tjent nærmere 4 000 kroner på sin foredragsturne som startet i Bergen samme året. Lars Frode Larsen har i *Den unge Hamsun* fra 1998 (s. 186) en gjennomgang av forholdet mellom datidens og nåtidens pengeverdi. Litt forenklet kan vi regne med at inntektene Hamsun oppgir her, representerte en halv årslønn i dagens samfunn, altså rundt to hundre tusen kroner. I innledningen til bind 3 *Tilværelsens Udlænding* fra 2002 skriver Larsen at Hamsuns gjennomsnittlige pengeforbruk i årene 1891 til 1893 lå på noe rundt 30 000 kroner pr. måned omregnet til dagens pengeverdi. Tore Hamsun innrømmet på slutten av livet at faren var et ødeland når det gjaldt penger – ”han greide rett og slett ikke å styre pengebruken”.¹⁵

Hvor stammer så alle skildringene av Knut Hamsun som genial fra? La oss sitere litt fra romanen *Mysterier* som kom ut året 1892 der geni-toposet eller geni-fremstillingen og overmennesket utspiller seg til fulle:

«Jeg rakker ikke til alle store Mænd, » sier Nagel, «men jeg bedømmer jo ikke en Mands Størrelse efter Omfanget av den Bevægelse han har faat i stand, jeg bedømmer ham ut fra mig selv, fra min lille Hjærnes eget Skjøn, fra min sjælelige Ævne til at vurdere. Jeg bedømmer ham saa at si efter den Smak jeg faar i Munden av hans

¹⁴ I middelalderens skiftretorikk fantes betegnelsen ”dictámen” for brev som fremsatte administrative behov. Oppsettet var 1. hilsen, 2. trakting etter mottakers gunst, 3. saksfremstilling, 4. søknad eller bønn, 5. avslutning. Hamsuns tiggerbrev har ofte denne formelen, men hvor mye skiftretorikk han hadde lært i sin korte skoletid er uvisst, antakelig svært lite eller ingenting. Men Hamsun hadde antakelig lest andres brev med samme formeloppsett.

¹⁵ Jeg viser her igjen til uttalelser Tore Hamsun kom med til meg på Hamsun-dagene samme år som nevnt over (1984).

Virksomhet. Det er ikke Vigtighet dette, det er et Utslag av mit Blods subjektive Logikk. Det er ikke det det først og fremst kommer an paa at frembringe en Bevægelse, at faa Kingo fortrængt av Landstad i Høivaag Kommune pr. Lillesand. Hva det gjælder er aldeles ikke at gjøre Staahei blant en Hop Sakførere, Journalister eller galilæiske Fiskere, eller at utgi et Skrift om Napoleon petit. Hva det kommer an paa er at paavirke og opdrage Magten, de Utvalgte og Overlegne, Herremenneskene, de Store, Kaifas, Pilatus og Keiseren. (Hva hjalp det at jeg gjorde Bevægelse blant Pakket naar jeg allikevel overantvordedes til Korset? Man kan gjøre Pakket saa talrikt at det kan rive til sig et Stykke Herredømme paa Neglerne, man kan gi det en Slagterkniv ihænde og byde det at Stinge og sprætte og man kan æseldrive det frem til at vinde Overtak i en Votering, men vinde Seir, vinde i aandelig Grundværdi, vinde Verden et Hanefjed frem i Utbytte - nei det kan det ikke, det kan ikke Pakket. De store Mandfolk er fortræffelige Konversationsæmner, men den høie Mand, Herrerne, Verdensaanderne tilhest, de maa endog huske sig nøie om for at vite hvem det er naar de store Mandfolk nævnes» (Tore Hamsuns *Knut Hamsun*, s. 121 f.)

”Nietzsches røst er tydelig,” skriver Tore Hamsun videre. Likeledes er man fristet til å påstå at den unge Hamsun her nesten er blitt for stor for sin samtid. Skal man søke etter røttene i Hamsuns nazisme, kan man også begynne her. Senere satte han seg som mål å skrive seg rik, han måtte også skrive for ”Hoben”, og hans forakt for vanlige mennesker og hans politiske ekstremisme måtte legges på is eller holdes i tømme, så lenge det lot seg gjøre. Offeret og boddelen er siamesiske tvillinger hos Knut Hamsun. Og selvfremstillingen hans på denne tiden som ensom, lidende og genial, og særlig tilværelsen som ”ensom” og ”lidende”, blir mer og mer problematisk ettersom livet, den suksessrike diktningen og etter hvert ekteskapene hans skrider fremover.

Ikke bare Hamsuns brev, men også hans romaner er kilder til fremstillingen av kunstneren som ensom og lidende, særlig da i 90-talls litteratur. Det er en dyp understrøm av dette lidelsestopset, og for lesere som er svake for slikt, er det som et narkotikum, man får rett og slett ikke nok. Dette kan kanskje også være en av grunnene til, i tillegg til den språklige opplevelsen, at det nettopp er Hamsun-romanene fra denne tidsperioden som leses om og om igjen av mange Hamsun-beundrere. Jan Fr. Marstrander summerer opp 21 mord, selvmord og dødsfall i Hamsuns verker frem mot *Dronning Tamara* i 1903 (Jan Fr. Marstrandens *Livskamp og virkelighetsoppfatning*, s. 40).

Oppsummering:

Den nye Hamsun-forskningen bringer frem en mer komplisert og motsetningsfull Knut Hamsun enn det bildet som er gitt i tidligere biografier og litteraturhistoriske fremstillinger. Han er mer mangefasettert, nesten umulig å få tak på, han er også et menneske som samler på urettferdighet, en "injustice collector". Og hans hypokondri og hang til lidelse, hvor har han det fra? I unge år fikk han ufrivillig anledning til å studere sin halvt lamme onkel Hans Olsen på Presteid, som nevnt tidligere. Men offer-rollen eller offeret glir lett over i bøddelen, det overtar fort overgriperens egenskaper. Det var ikke lett å leve med Knut Hamsun, "han trådte mig utover under skosålene sine," skriver Marie i et brev til sønnen Tore, sent i livet.

Hamsun beskrives ofte som kjærlighetens dikter. Jeg vil ved siden av pengeløseren Hamsun også understreke det asketiske ved Hamsun (hans yndlingsmat var bl.a. brødskive med sukker), samt det originale og sære og særegne ved ham. Og ikke minst hans lakoniske, men også elleville og til tider drepene humor. Han fikk en pietistisk oppdragelse og kunne studere lavkirkelige miljøer i Amerika på nært hold gjennom mange år. I Amerika gikk han som oftest barbent og hadde langt hår, han var også seksuelt og alkoholmessig avholdende langt lenger enn de fleste av sine jevnaldrende. Den amerikanske erfaringen kan ikke understrekes sterkt nok – og også kynikeren og humoristen Mark Twain som stilistisk forbilde. Han som tok det store oppgjøret med det religiøse hykleriet i det amerikanske samfunnet på slutten av 1800-tallet. Twain var også en mester i mediestrategier og var en godt betalt foredragsholder og oppdragsskribent.

I tillegg var Hamsun arbeidsnarkoman gjennom hele livet – "konge for en dag, trell for et helt liv," ble det sagt om ham en gang av en dikterkollega. "Det var en svir å arbeide," skriver han til sønnen Tore på slutten av livet. Store deler av livet levde ham i egen familie med mange barn, eller som ung innlosjert hos storfamilier (som Frydenlunds eller Jansons). Hans litterære og kunstneriske nettverk var enormt, antallet brev til og fra i tusentall. Noe ensom sjel var han knapt, selv om han gjennom hele livet følte seg tom og avspaltet, et tomrom som stadig ble fylt av dikteriske fantasier og dagdrømmer samt et hundretalls romanstemmer som krevde sin rett i et aldri hvilende forfattersinn. Men statusen som "genial" dikter var et rent arbeidsprodukt gjennom et langt og svært produktivt liv, altså ingen medfødt egenskap. Hamsuns ungdomsverker før *Sult*, hadde og har knapt noen litterær verdi i dag.

Hamsun fremstilling av seg selv som lidende, viderekolporteres av andre, biografer, journalister, litteraturvitere og vanlig boklesere, og forestillingen føyer seg som nevnt tidligere, inn i en romantisk kunstnermyte med røtter langt tilbake.

(Det mettede, gjentakende og billedrike Bibel-språket er typisk for Hamsuns impresjonistiske stil på 90-tallet. Her fra *Viktoria* (1898), en så å si ren parafraseringer over et av korinterbrevene i den nye testamentet¹⁶, men også fra skapelsesberetningen i 1. Mosebok i det gamle testamentet:

Ja hvad var kjærligheten? En vind som suser i roserne, nei en gul morild i blodet. Kjærligheten var en helvedeshet musik som får selv oldingers hjerter til å danse. Den var som margeritan som åpner sig på vid væg mot nattens komme, og den var som anemonen som lukker sig for et åndepust og dør ved berøring.

Slik var kjærligheten [...].

Kjærligheten er Guds første ord, den første tanke som seilte gjennom hans hjærne. Da han sa: Bliv lys! Blev det kjærlighet (*Viktoria*, s. 105 f., jfr. Samlede verker over)

Den lidende Jesus fra det nye testamentet og Job fra det gamle, var litterær påvirkning det er vanskelig å se bort fra når det gjelder Knut Hamsun. Det farget også hans selvframstilling som forfatter og dikter. Men han var antakelig også påvirket av langt mer folkelig strømninger.)

Knud Pedersen var i unge år i Nord-Norge omreisende selger av blant annet folkelig kolportasje- og populærlitteraturen, kanskje også sanger og skillingsviser. Det kjente vandrer-motivet hos Hamsun har antakelig også røtter i denne utstøtte vandrer-kulturen med sterke innslag av sigøynere, tatere og loffere, som den unge forfatteren med stor sannsynlighet ikke har kunnet unngå å møte på sine mange reiser og sitt omflakkende liv i mange land. Visa om Mustalainen er antakelig tradert romanikultur¹⁷ med ukjent opphavsmann¹⁸. Toposet om det

¹⁶ Og det er nettopp det første Korinterbrevet, 13. kapittel presten Wenaas ”hører” den unge Knut Pedersen i før han tilsetter ham som skoleholder i Ringstad og Nykvåg kretser i Bø i Vesterålen i 1878.

¹⁷ Opprinnelige tekst 1. vers skal ifølge Romani-posten være:

Romani Mustalainen

Født sigøyner vandrer jeg omkring.
 Barjoen kalé me stava truijal e phuuv
 Fremmed jeg til berg og daler kom.
 Biprinšardo me zi ka o plain avilem
 Gleden fant jeg i den fri natur.
 lochiba lachdem are slobodo boliba

ensomme og lidende mennesket kan vel knapt komme klarere til uttrykk enn denne visa, selv om språk- og bildebruk er klisjéfyllt og sentimentalt inntil det naive. Og den lidende allierer seg selvsagt med Gud, den allmektige og allvitende, i sin kamp for å overleve en tilværelse nederst på den sosiale rangstigen der trakassering og forfølgelse til tider var dagligdags for dem som vandret landeveien uten fast bopel og arbeid (noe som var påbudt ved lov i det gamle bondesamfunnet). Vi skal ikke se bort fra at den unge Knud Pedersen *ikke* var helt ukjent med disse følelsene, og jeg skal som avslutning på dette foredraget rett og slett synge denne visa:

Mustalainen

Ensom vandrer jeg bestandig om.
Fremmed jeg til berg og daler kom.
Gleden fant jeg i den fri natur,
aldri lenker sperret meg i bur.

Alltid sorg og skuffelser jeg led.
Spør meg ei hvorfor, jeg svar ei vet.
Spør de stjerner som på himmelen stå.
Spør kun vinden, spør kun bølgen blå.

Herre, her er jeg, en fattiggutt,
ensom vandrer jeg til livets slutt.
Fryktsom banker jeg på hver en port,
alle jager fattiggutten bort.

Jeg er fattig og har intet hjem,
bedende jeg rekker hånden frem.
Fattiggutten må alene gå,
og hans sorger ingen kan forstå.

Ingen venner, ingen kjærlig mor,
bare kolde blick og hårde ord.
Født i fattigdom og trange kår,
har jeg alltid savnet sol og vår.

All min smerte sperrer meg i bur.
Sa mo dukh phandel man are phaniba
(<<http://www.romani-posten.com>>). Mai 2005.

¹⁸ Ifølge samme nettsted: "Lasse (Johansen) er en av dem (talsmann for å fremme romani-kulturen, min. anm.), som alt i 1973 sto han frem på TV. Som vokalist i Ole Ivars dro han den originale teksten på «Mustalainen», som hans egen bestefar hadde skrevet." Men andre kilder antyder samisk tekstopphev. Melodien er en velkjent gjenganger i øst-europeisk sigøynermusikk og kan avspilles på nettstedet <<http://www.helsinki.fi/~jnuotio/mids/mustalai.html>>. Mai 2005.

LITTERATURLISTE

Biografier:

Ferguson, Robert: *Gåten Knut Hamsun*. Oslo: Dreyer Forlag 1988 (originalens tittel: *Enigma. The Life of Knut Hamsun*, 1987).

Hamsun, Tore: *Knut Hamsun*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1976 (bearbeidet utgave av biografi utgitt i 1952 og 1959).

Kolloen, Ingar Sletten: *Hamsun – Svermeren*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 2003.

Larsen, Lars Frode: *Den unge Hamsun*. Oslo: Schibsted 1998.

Larsen, Lars Frode: *Radikaleren – Hamsun ved gjennombruddet*. Oslo: Schibsted 2001.

Skavlan, Einar: *Knut Hamsun*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1929 (2. utg. 1934).

Annen litteratur:

Egeland Marianne: *Biografiens retorikk*. Oslo: Doktorgradsavhandling ved Det historisk filosofisk fakultet UiO 2001.

Marstrander, Jan Fr.: *Livskamp og virkelighetsoppfatning. Knut Hamuns forfatterskap frem mot gjennombruddet (1877-1887)*. Oslo: Utgitt ved Lars Frode Larsen (ProArk AS) 1993.

Næss, Harald S. (red.): *Knut Hamsuns brev* (6 bind - 1879-1951) samt et supplementsbind. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag ASA 1994-2001.

Rottem, Øystein: *Vårt København. Norske forfattere i Kongens by*. Oslo: Forlaget Press 2000.
